

Η ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

1. Το Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνης στη Δημητόνα αποτελεί χαροκτηριστικό παράδειγμα διάσωσης του κελύφους και των μηχανισμών των τριών υδροκίνητων εργαστηρίων της περιοχής που εντάχθηκαν στο Υπαίθριο Μουσείο.

Ασπασία Λουύβη-Κίζη

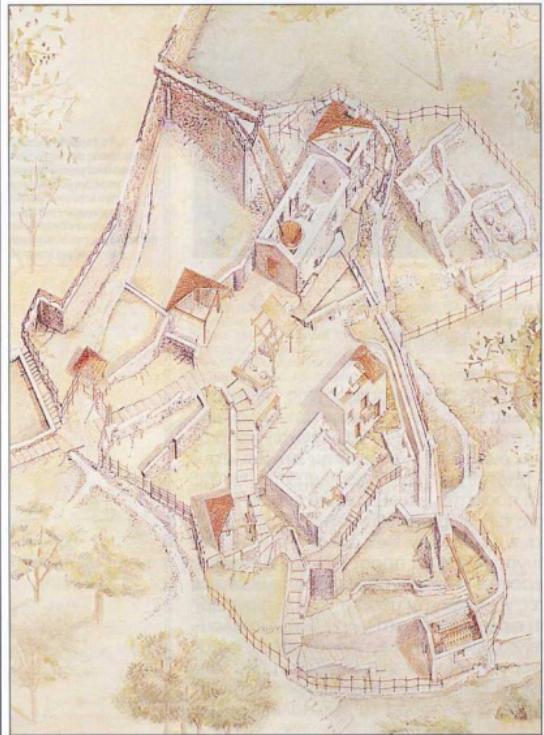
Γενική Διευθύντρια Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς

Είναι δύσκολο να εντάξει κανείς στο πλαίσιο της ιστοριογραφίας της ελληνικής αρχαιολογίας των νεότερων χρόνων την υπόθεση της βιομηχανικής αρχαιολογίας. Πρώτα απ' όλα γιατί η συνειδητοποίηση ότι τα κατάλοιπα των βιοτεχνικών και βιομηχανικών εγκαταστάσεων είναι αντικείμενα διάσωσης και μελέτης αρχίζει στην Ελλάδα μόλις πριν από είκοσι χρόνια*. Η αποτίμηση των δημοσιευμάτων αυτής της εικοσαετίας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για εξαιρετικά ενδιαφέρουσες προσπάθειες καταγραφής και διάσωσης των βιομηχανικών τεκμηρίων του τόπου, οι οποίες όμως είναι μεμονωμένες και τυχαίες. Δεν έχει δηλαδή οργανωθεί συστηματικά το βασικό αιτούμενο της έρευνας, ώστε να προσδιοριστεί ο στόχος της. Τα περισσότερα δημοσιεύματα αναφέρονται σε καταγραφές βιοτεχνικών και βιομηχανικών συνόλων, χωρίς ωστόσο αυτές να κινούνται μέσα σ' ένα πλαίσιο αρχών και θέσεων σχετικών με τη βιομηχανική αρχαιολογία στη χώρα μας. Οφείλουμε όμως να τονίσουμε εξαρχής ότι οι συντελεσμένες ως τώρα προσπάθειες πέτυχαν κάτι πολύ σημαντικό: όχι μόνον να ενεργοποιήσουν ένα μεγάλο τμήμα του ερευνητικού δυναμικού του τόπου αλλά και να ξυπνήσουν συνειδήσεις στο ευρύ κοινό, που αντιμετωπίζει πλέον όλο και λιγότερο αδιάφορα το εγκαταλειμμένο βιομηχανικό τοπίο.

2. Στο Μουσείο της Ειάς και του Ελληνικού Λαδιού
έχει διατηρηθεί μόνον
η οίφη της Παλιάς
Ηλεκτρικής Εταιρείας
στη Σπάρτη, λελομένου
ότι δεν είχε διασυνέδε τόποτε
από τους μηχανισμούς της,
διατηρώντας την ιστορική
μνήμη της πόλης.
Ο νέος αρχιτεκτονικός
σχεδιασμός είναι σύγχρονος,
παραπέποντας ωστόσο
στο ύψος των βιομηχανικών
κτημάτων.

4. Σχεδιαστική απεικόνιση
του Υπαιθρίου Μουσείου
Υδροκίνησης στη Δημητσάνα.

Kατά τη διάρκεια της εικοσαετίας αρκετές φορές επιχειρήθηκε το πολύ δύσκολο εγχείριμα της αντιγραφής των διασωστικών ενεργειών της δυτικής Ευρώπης. Οι προσπάθειες αυτές δεν οδήγησαν ωστόσο στην ιοθετήση ενός μοντέλου προσαρμοσμένου στις δικές μας ανάγκες: πρώτον, γιατί παρ' όλη τη μακροχρόνια παράδοση της βιομηχανικής αρχαιολογίας στη δυτική Ευρώπη τα προβλήματα αρχών και γενικότερης πολιτικής δεν έχουν λυθεί, και δεύτερον, γιατί η βιομηχανική παράδοση του τόπου μας παρουσιάζει ορισμένες καθοριστικές διαφορές με άμεση συνέπεια τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε να μην είναι τα ίδια.

Η καταγραφή των δρώμενων στο χώρο της βιομηχανικής αρχαιολογίας στον τόπο μας καταδικύνει ότι η έρευνα στο πεδίο αυτού κνειτά, πλην ορισμένων εξαρέσεων, σε ένα ομιχλώδες τοπίο. Απουσιάζει η ιοθετητή συγκεκριμένης πολιτικής ως προς τη διάσωση, τη διατήρηση, τη μελέτη, τη δημοσιεύση, την ανάδειξη και πανω απ' όλα τις προτεραιότητες που θα οδηγούν αποτελεσματικά στην πραγματική διάσωση του βιομηχανικού συνόλου.

Σήμερα δυστυχώς, λόγω της έλλειψης αυτού του πλαισίου, από το στάδιο της πλήρους αδιαφορίας και της πανελλήνως καταστροφής των βιομηχανικών συνόλων, έχουμε περάσει σ' αυτό της υπερβολής κατ' αυτοπτικήν μορφήν τον κίνδυνο, εάν δεν βρούμε μια μίσθιση δόδο, σε ελάχιστα χρόνια από τώρα να μη σώζονται παρά ελάχιστα τεκμήρια της ελληνικής βιομηχανικής κληρονομιάς. Γιατί δεν θα έχουν διατηρηθεί στους χώρους που λειτουργήσαν αλλά ούτε μέσα από τις καταγραφές που οφείλουν να γίνουν πριν από την καταστροφή, ούτε μέσα από τα αρχεία τους που πρέπει να διασωθούν.

Το βάρος για τη χάραξη αυτής της πολιτικής βεβαίως οφείλεται κατ' αρχήν να αναλαμβεί η πολιτεία. Ο νέος Αρχαιολογικός Νόμος προβλέπει πεπτελούς ένα θεσμικό πλαίσιο που αφορά

είναι όμως το πρώτο. Με αυτό ως δεδομένο, και προκειμένου να βελτιωθεί, θα πρέπει να καταβληθεί κάθε προσπάθεια από όλους τους φορείς που ασχολούνται με τη βιομηχανική αρχαιολογία. Παράλληλα όμως πρέπει να συνειδητοποιήσουμε όλοι ότι τα προβιομηχανικά και βιομηχανικά κτήρια είναι πολύ δύσκολο να διασωθούν γιατί: α) τις περισσότερες φορές είχαν χαρακτήρα κατασκευής με περιορισμένο χρόνο ζωής (με ελαφριές στρέγες, λεπτούς τοίχους), προορισμένης να στεγασεί μόνο τα μηχανήματα και την παραγωγή; β) ο βαθμός της εγκαταλευψής τους είναι τόσο μεγάλος που η επέμβαση για τη διάσωσή τους είναι σχεδόν απαγορευτική; γ) καταλαμβάνουν τεράστιο χώρο –μερικές φορές ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα– μέσα στον πολεοδομικό ιστό των πόλεων, που έχουν επεκταθεί και έχουν κυκλώσει τα κτήρια αυτά, αποτελώντας έτσι αντικείμενο τεράστιων οικονομικών συμφερόντων; δ) ο αρχιτεκτονικός χαρακτήρας τους δεν συμφωνεί πάντα με τα κριτήρια της συγχρονής νεοελληνικής αισθητικής, όπως συμβαίνει πλέον με όλα τα νεοκλασικά κτήρια; ε) ο μηχανολογικός εξοπλισμός τους, τέλος, τις περισσότερες φορές δυστυχώς, δεν λαμβάνεται όσο θα έπειτα υπόψη στην υπόθεση της διάσωσης του βιομηχανικού ή του προβιομηχανικού συνόλου, με αποτέλεσμα το σωζόμενο κέλυφος να μετατρέπεται σε κενό γράμμα.

Αυτοί είναι μερικοί από τους λόγους που από καρό μοιραία μας έχουν παγκοσμίως αδηγήσει στη λύση της δευτέρης χρονις του κελύ-

3. Τμήμα του επωτηρικού του Μουσείου της Ελίας και του Ελληνικού Λαδού.

στα βιομηχανικά σύνολα. Αυτό θα πρέπει να εφαρμοστεί από τα αρμόδια όργανα του Υπουργείου Πολιτισμού και ειδικότερα τις Ερεορείς Νεωτέρων Μηχανών στην περιφέρεια. Το συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο δεν είναι το ιδανικό,

5. Άποψη από το επωτηρικό του Υπαίθριου Μουσείου Υδροκίνητης Δημήτραδας.

φους μεγάλων βιομηχανικών κτηρίων χώρις να υπάρχει η δυνατότητα διατήρησης του μηχανολογικού εξοπλισμού. Η λύση αυτή περιέσωσε τις πόλεις από την αλλοίωση των ιδιαιτεροτήτων του ιστορικού τους τοπίου, δεν συνεβαλέ άλμα στη διάσωση της βιομηχανικής τους κληρονομιάς. Γιατί, αλήθεια, οι έχει μείνει στο Μουσείο του Οισαγ από την αυθεντικότητα του σταθμού, στην Tate Modern από την ταυτότητα της Παλιάς Ηλεκτρικής και στο Πανεπιστήμιο του Βόλου από την Καπνοβιομηχανία Μασάγου, πέρα από τα κελύφη των κτηρίων τους;

Τα μόνα κτήρια όπου, εκτός από τα κελύφη, μπορούν να διασωθούν πλέον στοχεία του εξοπλισμού είναι εκείνα στα οποία η νέα χρήση παραμένει η ίδια ή πάρομα με την προηγουμένη, όπως συμβαίνει με τα ιδιωτικά παλάτια που γίνονται κατοικίες των σύγχρονων ισχυριών, πρεσβείες ή εκθεσιακού χώρου, με τα πανδέχεια που γίνονται πολύτελη ξενοδοχεία, αφού αποκτήσουν ηλεκτρικό ρεύμα, σύγχρονους χώρους υγιεινής και κεντρική θέματαν. Όμως αυτά πρόσυποθετούν ορθές και πλήρεις μελέτες, που να προβλέψουν και αναστρέψουν παρεμβάσεις ενταγμένες απόλυτα στο χώρο, οι οποίες με τη σφραγίδα της τεχνολογίας του 21ου αιώνα θα αναδεικνύουν το μνημείο.

Αυτού του είδους οι παρεμβάσεις ωστόσο δεν αφορούν και δεν είναι δυνατόν να αφορούν στη μοίρα των βιομηχανικών συνόλων. Κανένας παραδοσιακός μύλος και καμία εγκαταλελευμένη βιομηχανική μονάδα ωρανοτυργίας, συνοποιίας ή στοπρουργίας δεν είναι δυνατόν να μετατραπεῖ σε σύγχρονη μονάδα παραγωγής, χώρις να αντικατασταθούν οι μηχανές και χωρίς να αλλιώθει η φυσιογνωμία που είχε η μονάδα του 18ου, του 19ου ή του 20ού αιώνα. Γ' αυτό, πριν από την καταστροφή ή από την παράδοση της παλιάς βιομηχανικής μονάδας στη δεύτερη χρήση, είναι απαραίτητη η λεπτομερής καταγραφή της στη μορφή που βρίσκεται. Από τον κανόνα της καταστροφής από την κατεδάφιση, από την εγκατάλειψη ή από τη δεύτερη χρήση θα μπορούσαν να ξεαιρεθούν μόνον τα ελαχίστα εκείνα βιομηχανικά κτήρια που η συγκαριά τις περισσότερες φορές, μπροφερεί στη μουσειακή τους αποκατάσταση. Τα κτήρια δηλαδή όπου, παρόλο που η σύγχρονη παραγωγή δεν επιτρέπει την αναβίωση της παλιάς, ένα κρατικό ή ιδιωτικό πρόγραμμα πολιτικής μπορεί να οδηγήσει στην αποκατάσταση του κελύφους και των μηχανισμών, αναδεικνύοντας μέσω των εναντίον της διαμορφωμένου μουσειακού χώρου της πολιτιστικές μορφών της ιστορίας και της τεχνολογίας της βιομηχανικής μονάδας.

Με αυτά τα δεδομένα, δοιο ασχολούμαστε με το χώρο της βιομηχανικής αρχαιολογίας στον τόπο μας, όλο και περισσότερο συνειδητοποιούμε ότι για τη διάσωση της βιομηχανικής μας κληρονομιάς πρέπει να καταφύγουμε στη συστηματική καταγραφή και μελέτη των βιομηχανικών συνόλων, πριν βεβαίως από τη σπανιώς υλοποίησην και ακόμη σπανιότερα βιώσιμη επέβαση για να αποκτήσουν μουσειακή χρήση τα γερασμένα βιομηχανικά συμπρότυπα. Οι μελέτες αυτές απαιτούν την ενεργοποίηση πολλών ειδικοτήτων -ιστορικών, αρχιτεκτονών, αρχειονόμων και άλλων-, γιατί οφείλουν να περιλαμβά-

νουν τη λεπτομερή αποτύπωση και φωτογράφηση του συγκροτήματος, τη διάσωση και τη μελέτη των αρχείων του, την καταγραφή προφορικών μαρτυριών γύρω από τη λειτουργία του, έναν ακόμη αυτή είναι εφικτή, και, τέλος, τη συνθετική ανάδειξη της ιστορίας του μνημείου μέσα από τη δημοσιεύση.

Για όλους αυτούς τους λόγους η υπόθεση της ιστοριογραφίας της βιομηχανικής αρχαιολογίας στον τόπο μας δυντυχώς προς το παρόν είναι υπόθεση ενός γλυκούσσα ποτολογίου και ταυτόχρονα υπόθεση μιας δύσκολης και συντονισμένης με την πολιτεία προσπάθειας για το μέλλον.

Σημειώση

* Πρώτο το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα οργάνωσε μια ομάδα εργασίας για τη συστηματική καταγραφή των παραδοσιακών τεχνών (1982). Το περιόδικό *Αρχαιολογία*, σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού, οργάνωσε το πρώτο συνέδριο για τη Βιομηχανική Αρχαιολογία στην Ελάσσα (1986). Την ίδια περίοδο, στο τότε νομάρχη Λευκού Ν. Σπυρουλάκη, έκνιψε το πρόγραμμα αποκατάστασης των ελαττωρεύσεων του νησιού. Ακολούθησε η συστηματική ενεργοποίηση σπηλαϊκών φορέων, όπως του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρυμάτου Ερευνών, τη διεύθυνσης Νεωτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού και του Εθνικού Μετσόβου Πολιτευτικού, οργανώθηκαν συνέδρια, πλήρωσαν οι κρύβες βιοτεχνικών και βιομηχανικών κτηρίων ως διατηρητέων. Έκνιψαν προγράμματα διάσωσης βιομηχανικών συγκροτημάτων. Δημιουργήθηκε, τέλος, από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρυμάτου Ερευνών το Ελληνικό Τμήμα του TICCIH, στο οποίο πραγματοποιήθηκε, τον Ιούνιο του 1997, το 10ο Διεθνές Συνέδριο του TICCIH στην Ελλάδα.

Historiography and Industrial Archaeology Aspasia Louvi-Kizi

The historiography of Greek industrial archaeology is poor, mainly because of the relatively recent interest in this specific subject. Therefore, the relevant studies represent until now especially remarkable but isolated efforts, since they do not belong to the framework of a cultural policy with clearly set objectives. The adoption of West European models is not easily applicable, not only because the issues regarding general principles have not been resolved even there, but also because the differences existing in Greek reality play a determinant role.

In the last twenty years, however, not only the scientific society, but also the broader public have become sensitive and active in this direction. In addition, the new archaeological law has taken the first step for the planning of an explicit cultural policy in this field. In this institutional framework all the bodies involved in industrial archaeology have to coordinate their efforts and to be aware of the self-generating difficulties of this subject, which are due to: a) the ephemeral character of buildings and structures, b) the high degree of desolation, c) the often vast area occupied by the built complexes and the respectively important economic interests in future investments there, d) the architectural peculiarities of the buildings, e) the problems created by the mechanical equipment.

It is, thus, concluded that the reuse of the building shell undoubtedly conserves the historical landscape, but not the industrial heritage. On the other hand, the advancing technology does not allow the same or similar use of industrial complexes. The few buildings that have been restored to be used as museums are the only exception. For all the rest, the first step to be taken for their preservation as monuments of our industrial legacy is their systematic documentation and thorough study. This task requires the cooperation of many specialties, which in coordination with the state, will lead to the creation of a historiography, valuable for the preservation of industrial heritage.